

O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMIDA ILMIY INNOVATSIYALARNI QABUL QILISH MUAMMOLARI: INTERDISIPLINAR YONDASHUVLAR VA BYUROKRATIK TO'SIQLAR (FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI CASE STUDY'SI)

Muallif: Dr. Mahmudjon Kuchkarov

Odam Tili Akademiyasi (OTA)

asoschisi, Nyu-York, AQSh

Email: odamtilitheory@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston oliy ta'lim tizimida yangi ilmiy g'oyalar va interdisiplinar (fanlararo) yondashuvlarni qabul qilishdagi institutsional va byurokratik to'siqlar tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida Odam Tili Akademiyasi (OTA) va Farg'ona davlat universiteti (FDU) o'rtasidagi rasmiy yozishmalar hamda ilmiy seminar o'tkazish bo'yicha taklifning rad etilishi jarayoni (case study) olingan. Maqolada zamonaviy sun'iy intellekt (AI) inqilobi davrida tor doiradagi diplom-markazlashgan yondashuvlarning ilmiy taraqqiyotga salbiy ta'siri, ekspertiza jarayonlarining shaffof emasligi hamda jamoatchilikning fundamental ilmiy savollarga bo'lgan ehtiyoji o'rtasidagi ziddiyatlar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, institutsional byurokratiya, interdisiplinar tadqiqotlar, Odam Tili nazariyasi, sun'iy intellekt, ilmiy ekspertiza, O'zbekiston ilm-fani.

1. Kirish

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti an'anaviy fan sohalari chegaralarining xiralashuvi va interdisiplinar (fanlararo) yondashuvlarning kuchayishi bilan tavsiflanadi [1]. Ayniqsa, sun'iy intellekt (AI), kognitiv fanlar va tilshunoslikning kesishuvida vujudga kelayotgan yangi paradigmlar fundamental fanlarni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Biroq, rivojlanayotgan davlatlar, jumladan, O'zbekiston oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot institutlarida yangi, noan'anaviy g'oyalarni qabul qilish jarayoni hamon jiddiy institutsional to'siqlarga duch kelmoqda.

O'zbekiston Fanlar akademiyasi prezidenti, akademik Shavkat Ayupov ta'kidlaganidek, ilm-fan tizimida "formallashuv, ko'chirmachilik va byurokratlashuv" kabi tizimli muammolar mavjud [2]. Ushbu muammolar nafaqat tadqiqotlar sifatini pasaytiradi, balki innovatsion g'oyalarning akademik doiralarga kirib kelishini bloklaydi. Mazkur tadqiqotning maqsadi Farg'ona davlat universiteti (FDU) bilan bog'liq aniq bir holat (case study) misolida O'zbekiston oliy ta'lim tizimidagi akademik yopiqlik va byurokratik to'siqlarni tahlil qilish hamda ushbu muammolarning epistemologik oqibatlarini ko'rsatib berishdir.

2. Adabiyotlar Tahlili va Nazariy Asos

2.1. Interdisiplinarlik va Fanlararo Chegaralar

Zamonaviy epistemologiyada tor ixtisoslashuvning inqirozi haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Xususan, kognitiv lingvistika va sun'iy intellekt sohalaridagi yutuqlar faqatgina bir fan doirasida hal etilmaydigan murakkab muammolarni yuzaga keltirdi [3]. "Semantic grounding" (ma'noning negizlanishi) muammosi tilshunoslik, nevrologiya va informatika fanlarining birgalikdagi tahlilini talab etadi [4]. Tarixiy nuqtai nazardan ham, Sharq uyg'onish davri mutafakkirlari (Al-Xorazmiy, Beruniy, Forobiy) fanlararo yondashuvning klassik namunasi yaratgan edilar. Bugungi kunda diplomga asoslangan qat'iy chegaralash siyosati (diploma-centric gatekeeping) fanning tabiiy rivojlanishiga zid hisoblanadi.

2.2. Odam Tili Nazariyasi (Human Language Theory)

Odam Tili Akademiyasi (OTA) tomonidan ilgari surilayotgan nazariya til genezisini kognitiv, bio-mexanik va fonosemantik nuqtai nazardan tahlil qiladi. Nazariyaning asosiy postulatlariga ko'ra, inson tili uchta fundamental kodga asoslanadi:

- I/M (Odam kodi): Tana, tik turish, harakat va ma'no o'rtasidagi kognitiv bog'liqlik.
- S/Sh (Ilon kodi): Shakl, tovush, sirpanish va yer bilan aloqaning fonosemantik ifodasi.
- T/Ch (Daraxt kodi): Vertikallik, shoxlanish va til genezisining evolyutsion tarqalish modeli.

Mazkur nazariya sof tilshunoslikdan tashqariga chiqib, inson evolyutsiyasi, semiotika va sun'iy intellekt modellarini o'qitish (AI training) muammolari bilan uzviy bog'lanadi.

3. Metodologiya

Ushbu tadqiqotda yakkalik holat tahlili (single case study) metodi qo'llanilgan. Tahlil obyekti sifatida quyidagi birlamchi manbalar olingan:

1. OTA tomonidan FDU rektori B.Sh. Shermuhammadov nomiga yuborilgan rasmiy murojaat xati (№ OTA-2026/06-10, 2026-yil 10-iyun).
2. FDU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori Y.I. Ahmadaliyev tomonidan imzolangan rasmiy javob xati (№ 04/7037-son, 2026-yil 17-iyun).
3. Odam Tili Akademiyasining YouTube platformasidagi statistik ma'lumotlari (obunachilar soni, ko'rishlar ko'rsatkichi).
4. O'zbekiston Fanlar akademiyasi rahbarlarining ilm-fan holati bo'yicha ochiq bayonotlari.

Hujjatlar diskursiv tahlil (discourse analysis) va institutsional tanqid (institutional critique) prizmasi orqali o'rganildi.

4. Tahlil: FDU Case Study

4.1. Murojaatning Mohiyati va Maqsadi

OTA tomonidan yuborilgan murojaatda FDU filologiya va xorijiy tillar fakultetlari professor-o'qituvchilari ishtirokida ilmiy-tanishuv seminari o'tkazish taklif etilgan. Tadbirning maqsadi nazariyani qabul qildirish emas, balki "ilmiy-tanishuv va erkin akademik muloqot", "nazariyaning asosiy tezislarini muhokama qilish" hamda "savol-javob orqali ilmiy baholash" edi. Bu universitetning fundamental funksiyasi — ochiq ilmiy munozara maydoni bo'lish missiyasiga to'liq mos keladi.

4.2. Javob Xatining Institutsional va Mantiqiy Ziddiyatlari

FDU prorektori tomonidan yuborilgan javob xatida taklif etilgan mavzu "mazmunan ko'proq tilshunoslik, xususan, nazariy-lingvistik izlanishlar doirasiga yaqin bo'lgani sababli, mazkur fakultetning ustuvor ilmiy-amaliy yo'nalishlariga to'liq mos kelmaydi" degan xulosa berilgan. Ushbu xulosa uchta jiddiy ziddiyatni yuzaga keltiradi:

1. Fakultetlar va Mutaxassislar Mavjudligi Paradoksi: FDU rasmiy veb-sayti ma'lumotlariga ko'ra, universitetda Filologiya va Xorijiy tillar fakultetlari faoliyat yuritadi. O'zbek tili, Ingliz tili, Rus tili, Nemis tili, Adabiyot hamda Tarjima va metodika kafedralari mavjud bo'lgan oliygohda tilshunoslikka oid seminar qanday qilib "ustuvor yo'nalishlarga mos kelmasligi" mantiqan izohsiz qolmoqda.

2. Ekspertiza Jarayonining Shaffof Emasligi: Rad javobida qaysi ekspertlar komissiyasi xulosasi olingani ko'rsatilmagan. Kognitiv lingvistika va sun'iy intellekt muammolariga oid seminarni baholash jarayonida tegishli mutaxassislar jalb qilinganiga oid hech qanday hujjatli isbot yo'q.

3. Ma'muriy-Ilmiy Vakolat Ziddiyati: Rektor nomiga yuborilgan murojaatga geografiya fanlari doktori bo'lgan prorektorning javob berishi ma'muriy jihatdan ruxsat etilgan bo'lsa-da, mutlaqo boshqa fan sohasi vakilining murakkab interdisiplinar nazariya ustidan yakka tartibda "hukm" chiqarishi akademik me'yorlarga ziddir.

4.3. Ijtimoiy Ehtiyoj va Akademik Yopiqlik

Tadqiqot doirasida olingan ma'lumotlarga ko'ra, Odam Tili Akademiyasi YouTube kanalida 163,100 dan ortiq obunachi mavjud bo'lib, umumiy ko'rishlar soni 46.7 millionni tashkil etadi (2026-yil iyun holatiga). So'nggi 7 kun ichida kanal kontenti 84,900 marta ko'rilgan. Bu empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, jamiyatda fundamental ilmiy savollarga nisbatan yuqori intellektual ehtiyoj mavjud. Akademik institutlar bu ijtimoiy qiziqishni e'tiborsiz qoldirib, byurokratik "qobiq" ichiga yashirinishi fanning jamiyatdan uzilib qolishiga olib keladi.

5. Muhokama

FDU misolida ko'rilgan holat tasodifiy emas, balki tizimli sindromdir. Bu "Diplom Chegarasidagi Fan" (Diploma-bounded Science) deb ataluvchi hodisa bo'lib, unga ko'ra tadqiqotchining fikr bildirish huquqi uning taklif etayotgan g'oyasi sifati bilan emas, balki uning rasmiy qog'ozi (diplomi) qaysi sohaga tegishli ekanligi bilan belgilanadi.

Agar tarixda shu mezon qo'llanilganda edi, matematiklarning astronomiyaga, faylasuflarning mantiqqa, fiziklar va biologlarning kognitiv fanlarga qo'shgan hissasi mutlaqo rad etilgan bo'lar edi. Bugungi kunda AI modellarini o'qitish va semantic grounding muammolari sof tilshunoslar tomonidan emas, balki matematiklar, dasturchilar va kognitiv olimlar tomonidan hal qilinmoqda. Universitetlarning bu reallikni qabul qilmasligi ularning global ilmiy taraqqiyotdan ortda qolishiga olib keladi.

Universitetning vazifasi (University's Mission) — tayyor, dogma darajasiga ko'tarilgan bilimlarni takrorlash emas, balki yangi g'oyalar uchun ochiq poligon (open forum) vazifasini bajarishdir. Yangi g'oya xato bo'lishi mumkin, ammo uning xatoligini yoki to'g'riligini byurokratik xat orqali emas, ochiq ilmiy munozara (peer review and debate) orqali isbotlash kerak.

6. Xulosa va Tavsiyalar

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida innovatsion va interdisiplinar g'oyalarni qabul qilishda jiddiy institutsional va byurokratik to'siqlar mavjud. FDU case study'si shuni tasdiqlaydiki, universitetlar ko'pincha ilmiy muhokama maydoni bo'lishdan ko'ra, byurokratik mudofaa pozitsiyasini egallashni afzal ko'rmoqda.

Mazkur tizimli inqirozdan chiqish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Ochiq Muhokama Platformalarini Yaratish: Universitetlarda noan'anaviy va interdisiplinar g'oyalarni muhokama qilish uchun maxsus ochiq seminarlar formatini joriy etish.
2. Shaffof Ekspertiza Tizimi: Ilmiy takliflarni rad etishda aniq mezonlarga asoslangan va soha mutaxassislari xulosasi bilan mustahkamlangan yozma dalillar taqdim etish majburiyatini belgilash.
3. Fanlararo Hamkorlikni Rag'batlantirish: Mutaxassislarning faqat o'z diplomi doirasida qotib qolmasdan, aralash sohalarida tadqiqot olib borishini ma'muriy jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Ilm-fan qog'oz va formallik ustiga emas, ochiq tafakkur, tanqidiy fikrlash va vijdon ustiga qurilishi shart. O'zbekiston ilm-fani o'zining tarixiy an'analariga qaytishi — fanlararo chegaralarni buzib, jahon ilmiy maydonida o'z so'zini aytishi uchun universitetlar yopiq qal'alardan ochiq intellektual markazlarga aylanishi zarur.

Foydalanilgan Adabiyotlar

- [1] Klein, J. T. (1990). *Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice*. Wayne State University Press.
- [2] Ayupov, Sh. (2024). O'zbekiston ilm-fani va ta'limidagi muammolar. Jadid.uz intervyusi.
- [3] Boden, M. A. (2006). *Mind as Machine: A History of Cognitive Science*. Oxford University Press.

[4] Harnad, S. (1990). The symbol grounding problem. *Physica D: Nonlinear Phenomena*, 42(1-3), 335-346.

